

کتاب آموزگاری است که بدون عصا و تازیانه ما را تربیت می کند
جکسون براون

اشاره

مقاله‌ی حاضر به نکاتی اشاره دارد که نه تنها برای ناشران کتاب‌های کودکان مفیدند، بلکه به والدین نیز در انتخاب کتاب‌های مناسب برای فرزندانشان یاری می‌رسانند. در واقع، داوران با چنین ملاحظاتی کتاب‌های برتر را از میان کتاب‌های کودکان بر می‌گزینند. از جمله‌ی این ملاحظات، در نظر گرفتن مراحل رشد کودک، عینی و ملموس بودن درک او از جهان، و نقش مکمل واژه و تصویر در توسعه و گسترش دانش کودکان از خود و دنیای اطرافشان است. شرح این نکات و سایر ظرافت‌های موضوع را در متن مقاله که از ترجمه‌ی روان و موفقی نیز برخوردار است، خواهید یافت. به منظور بیان دقیق‌تر ملاحظات، مطلب برای سه‌گروه از کودکان، شامل پیش‌دبستانی، آمادگی و پایه‌ی اول، و پایه‌ی دوم

و سوم، به تفکیک شرح داده شده‌اند. ما در انتخاب کتاب برای کودک، اولویت را به تناسب آن با مراحل رشد شناختی، عاطفی و اجتماعی کودکان می‌دهیم. توصیه می‌کنیم که در انتخاب کتاب برای بچه‌ها، به علاقه‌ها، نگرانی‌ها، و آنچه که برای آن‌ها شگفتی‌آور است، توجه کنید. برخی نکات حائز اهمیت در انتخاب کتاب برای کودکان پیش‌دبستانی تا سال سوم دبستان به این شرح می‌باشد:

الف) کودکان پیش‌دبستانی

غالباً ذهن بچه‌ها را به لایه‌های اسفنج تشبیه کرده‌اند. به همان ترتیب که اسفنج مایعاتی را جذب می‌کند و پس می‌دهد، به همان ترتیب نیز، فرضیات کودکان درباره‌ی دنیا حاصل یافته‌هایی است که با استفاده از حواس خود از دنیای پیرامونشان کسب می‌کنند. کودکان با استفاده از آنچه که از پیرامون خود کسب کرده‌اند، تجربیات خود را معنی‌دار می‌سازند و با بازسازی و اصلاح آن‌ها، به آزمون فرضیات خود درباره‌ی پدیده‌های پیرامونی خویش می‌پردازند.

تفکر بچه‌های سه چهار ساله عینی و ملموس است و دنیایی که آن‌ها تجربه می‌کنند، دنیایی است که وجود دارد. به عبارت دیگر، چیزی که دیده، شنیده، لمس، چشیده و یا بوییده نشود، در ذهن

آن‌ها وجود ندارد. احساس عمومی آن‌ها از گذشته، حال و آینده و درک آن‌ها از حوادث و پدیده‌ها، براساس حوادثی است که در زندگی خود آن‌ها قبلاً اتفاق افتاده، یا در حال رخ دادن است و یا بعداً رخ خواهد داد. در نتیجه آن‌ها درک دقیقی درباره‌ی دیروز، امروز و فردا ندارد.

تجربیات بچه‌ها در این سن محدود است و کتاب‌ها با استفاده از تصویر و واژه، نقش مهمی در گسترش درک آن‌ها دارند. کودکان دانش خودشان را درباره‌ی دنیا از راه کتاب‌ها توسعه می‌دهند. جایی که یک واژه برای کودک ناآشنا جلوه می‌کند، تصویر به او کمک می‌کند تا آنچه را که هرگز ندیده است، در ذهن خود مجسم کند. تصویر به همراه متن، تلاش کودک را برای گسترش واژگان تسهیل می‌کند. برای مثال، بیش‌تر کودکان سه و چهار ساله ممکن است، هیچ‌گاه حیوانات را در محیط زندگی خودشان ندیده و به باغ وحش نرفته باشند. با استفاده از تصویر، بچه‌های شهر درباره‌ی زندگی بیرون از شهر، و بچه‌های روستا درباره‌ی زندگی شهری، چیزهای زیادی یاد می‌گیرند.

کتاب‌ها همچنین ابزاری برای ارائه‌ی مفاهیم به شمار می‌روند. مثلاً کتابی که الفبا را با موسیقی، رنگ یا شکل حیوانات آموزش می‌دهد، ضمن سرگرم کردن بچه‌ها، مفاهیم را با روشی لذت‌بخش و همراه با گسترش ذهن، به بچه‌ها یاد می‌دهد.

بچه‌های سه ساله تازه بر کنترل ادرار خود مسلط شده‌اند و برای اغلب آن‌ها، این اولین تجربه‌ی یادگیری است که یادگیری آن را به خاطر می‌آورند. (بیش تر کودکان نمی‌توانند شروع راه رفتن، نشستن، چهار دست و پا راه رفتن و سخن گفتن خود را به خاطر بیاورند.) با این یادگیری‌ها، آن‌ها احساس شایستگی و توانایی خود را برای کنترل عملکردهای بدنی، استقلال و عدم وابستگی به دیگران به دست می‌آورند.

در سنین پیش از دبستان کودکان با همه‌ی محدودیت‌هایی که برای آن‌ها ایجاد می‌شود، آسیب‌پذیری زیادی دارند. کنجکاوی برای آن‌ها یک ویژگی به حساب می‌آید. کنجکاوی زیاد، جذبه‌ی نافرمانی

نزد آن‌ها، و شیطنت، گاهی ماجراهای جالبی را به وجود می‌آورد. در نتیجه، چندان تعجب‌آور نیست که شخصیت‌های دارای ویژگی‌های کنجکاوی و سرپیچی از دستورات، مورد علاقه‌ی بچه‌های این سنین باشند و ماجراهای هیجان‌انگیزی که برای قهرمانان این ماجراها پیش

می‌آیند، برای آن‌ها قابل قبول باشند. به تدریج با رشد استقلال و عدم وابستگی بچه‌ها، عوامل نگرانی‌زا در آن‌ها پدید می‌آیند. عواملی که کودکان نمی‌توانند بر آن‌ها تسلط و کنترل داشته باشند، مانند تاریکی یا رعد و برق، ترس و نگرانی و احساس پرخاشگری نسبت به افراد بزرگ‌تر یا کوچک‌تر از خود را در آن‌ها به وجود می‌آورند. شاید دلیل این امر را چنین بتوان توضیح داد که آن‌ها نمی‌توانند، تخیل را از واقعیت تمیز دهند. بعضی داستان‌های تخیلی که در آن‌ها، قهرمان خردسال داستان رفتار تهاجمی از خود نشان می‌دهد و در مقابل، از پاداش خوبی بهره‌مند می‌شود، می‌تواند باعث ترغیب کودکان به

پرخاشگری شوند. نتیجه‌گیری داستان باید در حد معقول و قابل انتظار باشد و بچه‌ها را نترساند. باید به‌طور مناسب، از وارد آمدن شوک به بچه‌ها پرهیز کرد. داستان‌هایی که در آن‌ها، سرانجام قهرمان خردسال (انسان یا بچه‌های حیوانات) به آغوش گرم خانواده می‌رسند، برای

بچه‌ها اطمینان بخش هستند.

طنز نیز می‌تواند، موقعیت مبهمی را به یک موقعیت بی‌خطر و سرگرم کننده تبدیل کند. مثلاً برای بچه‌ای که فرار است دارای خواهر و یا برادر کوچکی بشود، داستان کودکی که نمی‌دانست چگونه می‌توان بچه‌ای را که گریه می‌کند، ساکت کرد، مناسب است. داستان‌های آرامش‌بخش، نظیر داستان‌های کلاسیک، می‌توانند حواس بچه‌ها را از چیزهای ترس‌آور پرت کنند. شرح حادثه‌هایی که برای یک کودک اتفاق افتاده است، مثل زندگی یک کودک روستایی در شهر و یا زندگی یک کودک شهری در روستا نیز برای کودکان این سن مناسب است. کتاب‌های غیرتخیلی نیز که ماجراهای آن‌ها به طور تصادفی اتفاق افتاده‌اند، برای روبه‌رو شدن بچه‌ها با چالش‌های احساسی که با آن‌ها درگیر می‌شوند،

می‌تواند باعث قوت قلب باشد.

در سن سه سالگی، اغلب بچه‌هایی که دارای رشد طبیعی هستند، بر واژه‌های پایه‌ی زبانی تسلط دارند. در این مرحله، اگر فعالیت بچه‌ها و اشیایی که با آن‌ها

سر و کار دارند، با یادگیری این واژه‌ها پیوند بخورد، دایره‌ی لغات بچه‌ها به سرعت رشد می‌کند. متون دارای ضرب‌آهنگ و واژه‌های آهنگین، برای شنوندگان به ویژه مخاطبان جوان‌تر، مناسب هستند. داستان‌هایی که در آن‌ها بازی با لغات و سرگرمی وجود دارد، فرصت‌های خوبی برای به خاطر سپردن متون و واژه‌های آهنگین برای بچه‌ها فراهم می‌آورند.

بچه‌های سه و چهار ساله تفاوت‌های قومی، زبانی، جنسی و یا ناتوانایی‌های فیزیکی افراد را درک می‌کنند. اغلب بچه‌ها در مقابل این تفاوت‌ها جهت‌گیری خاصی ندارند. کتاب‌های زیادی درباره‌ی قهرمانان از اقوام، نژادها و جنسیت‌های مختلف وجود دارند که خواندن آن‌ها برای کودکان، به کودک در برقراری مفهوم مثبت از خود کمک می‌کند. این نکته مهم است که هنگام انتخاب کتاب برای کودک، حتماً به دوران

کودکی خود و متناسب بودن کتاب‌ها با ویژگی‌های مورد علاقه‌ی دوران کودکی خود، توجه کنید. اغلب ما، به کتاب‌هایی که در دوران کودکی به عنوان بهترین کتاب می‌شناختیم، در حال

حاضر نگاه متفاوتی داریم .

ب) آمادگی و پایه‌ی اول

بیش تر کتاب‌های مورد علاقه‌ی بچه‌های پیش دبستانی ، برای بچه‌های آمادگی و پایه‌ی اول دبستان نیز دارای جاذبه هستند؛ چرا که آن‌ها می‌توانند، کتاب‌ها را با نگاهی تازه بررسی کنند . تفکر بچه‌های آمادگی و دبستانی ، کم‌تر از بچه‌های پیش دبستانی خود محور است ، اما کماکان عینی است . بچه‌های در این سن شروع به فهم ارتباطات ، مانند دلایل ، تأثیر ، تقابل ، و تبادل اطلاعات می‌کنند . دیروز ، امروز و فردا ، در این مرحله برای آنها معنی پیدا می‌کند . آن‌ها در حال ترک یک دنیای تخیلی و ورود به یک دنیای حقیقی هستند . کار مدرسه از بازی محوری ، به یادگیری ساختارمند تغییر پیدا می‌کند . در کلاس درس آن‌ها ، اسباب‌بازی‌ها ، لگوها ، جعبه‌های شن و بازی‌های نمایشی به تدریج جای خود را به خواندن ، نوشتن و ریاضیات می‌دهند . اگرچه بیش‌تر این تغییر و تحول را می‌پذیرند ، اما نباید نگرانی‌ها و اضطراب آن‌ها را در تطبیق خود با شرایط جدید دست کم گرفت . کتاب‌هایی که درباره‌ی نگرانی‌های روزمره و مشابه نوشته شده‌اند ، و کتاب‌های فکاهی ، برای کاهش نگرانی‌های آن‌ها مناسب هستند .

بچه‌های پنج شش ساله برای کتاب‌هایی با مفاهیم پیچیده‌تر آمادگی پیدا می‌کنند .

کتاب‌هایی که در آن‌ها ، باید با استفاده از سه رنگ اصلی قرمز ، زرد و آبی ، رنگ‌های ترکیبی نارنجی ، سبز و بنفش بسازند ، و کتاب‌هایی که در آن‌ها مفاهیم اولیه ریاضی نظیر جلو ، پشت ، و... روزهای هفته و ماه‌های سال آمده‌اند ، و کتاب‌های شمارش ، برای این سن مناسب هستند .

در این سن ، همچنان که نوع نگاه کودکان به دنیا و پدیده‌های آن از درون به بیرون تغییر پیدا می‌کند ، اخلاقیات نیز در آن‌ها رشد می‌یابد . آن‌ها پی می‌برند ، برخی مقررات رفتاری وجود دارند که اگر از آن‌ها پیروی شود ، نتایج خوشایند و احتمالاً ناخوشایندی به دنبال خواهند داشت . برای بچه‌ها این نکته مهم است که بین یک رفتار و نتایج آن هماهنگی برقرار باشد . افسانه‌ها یا داستان‌های اخلاقی که عواقب ناشی از رفتارها را برای پنج و شش ساله‌ها بیان می‌کنند ، برای آن‌ها آموزنده‌اند .

قصه‌های خنده‌دار ، به ویژه قصه‌هایی که در آن‌ها بزرگسالان اشتباهات مضحکی را مرتکب می‌شوند ، در این سن مورد علاقه‌ی بچه‌ها هستند .

ج) پایه‌های دوم و سوم

بچه‌ها در پایه‌های دوم و سوم واقع‌گرا هستند . آن‌ها می‌توانند درک کنند که خارج از تجربه‌ی آن‌ها ، افراد و چیزهای دیگری نیز وجود دارند . در پایه‌ی سوم ، بچه‌ها درک

می‌کنند که قبل از آن‌ها کسانی وجود داشته‌اند و بعد از آن‌ها نیز وجود خواهند داشت. در این سنین، کودکان به سرگذشت مردمان در گذشته و حال علاقه نشان می‌دهند. این علاقه‌مندی فرصتی برای ارائه‌ی زندگی‌نامه‌ها، به ویژه زندگی‌نامه‌ی افرادی که بچه‌ها در مدرسه درباره‌ی آن‌ها مطالعه می‌کنند و یا درباره‌ی آن‌ها اطلاعاتی دارند، فراهم می‌کند. کتاب‌های مصور درباره‌ی زندگی افراد مشهور معاصر، مانند رهبران سیاسی، ستاره‌های تلویزیونی و قهرمانان ورزشی می‌توانند مورد علاقه‌ی بچه‌ها قرار گیرند. داستان‌هایی درباره‌ی گذشتگان، به ویژه گذشته‌ای که به نوعی با زمان حال آنها پیوند دارد، مثل داستان زندگی افرادی که اختراع یا اختراعاتی داشته‌اند و نتیجه‌ی اختراع آن‌ها هنوز مورد استفاده قرار می‌گیرد، نیز برای بچه‌ها دلچسب است.

بچه‌های هفت و هشت ساله به موضوعات صنعتی علاقه دارند و می‌توانند مدت زیادی روی یک کار متمرکز شوند و درباره‌ی موضوعات مورد علاقه‌ی خود، اطلاعات زیادی کسب کنند. ناشران کتاب‌ها نیز بر مبنای این علاقه‌ی بچه‌ها، کتاب‌های زیادی درباره‌ی موضوعات غیرتخیلی که باعث گسترش و عمیق شدن اطلاعات بچه‌ها می‌شوند، تولید کرده‌اند. در سن هفت و هشت سالگی، بچه‌ها برای استقلال بیش‌تر شروع به مبارزه می‌کنند. همان‌طور که بچه‌های دو و سه ساله می‌خواهند هر کاری را خودشان انجام دهند، بچه‌های این سنین نیز دوست دارند،

مانند یک بزرگسال با آن‌ها رفتار شود. بچه‌های کمی بزرگ‌تر اعتقاد دارند که تمام رفتارهای آن‌ها کاملاً مناسب هستند. این موضوع باعث جلب علاقه‌ی بچه‌ها به آن دسته از کتاب‌هایی می‌شود که در آن‌ها، پشتکار و استقلال قهرمان داستان به نحو مؤثری با هم ترکیب شده‌اند. در این داستان‌ها، بزرگ‌ترها نقش کمی دارند یا اصلاً نقشی ندارند؛ برای مثال پسر یا دختر کارآگاهی که یک مسأله‌ی جنایی و مرموز را با اعتماد به نفس و به‌طور خنده‌داری تمام می‌کنند.

ساخت و تقویت خودباوری مثبت در این گروه سنی مورد تردید است. بچه‌هایی که تجربه‌ی قبلی کم‌تری دارند و تفاوت و کمبود توانایی آن‌ها مشهود است، کم‌تر از سوی دیگر بچه‌ها جذب می‌شوند. بچه‌ها نیاز شدیدی به وابستگی به همسالان دارند. ویژگی‌های بارز فیزیکی، نظیر رنگ پوست، شکل مو، سنگینی وزن، توانایی تحصیلی و نظایر آن‌ها در همسالان باعث می‌شوند، کودکان برای انطباق خودشان با محیط مجذوب آن‌ها شوند یا از آن‌ها دوری کنند. کتاب‌هایی که درباره‌ی فرهنگ‌های متفاوت، عادات و یا جشن‌ها و خصوصیات آن‌ها نوشته شده‌اند، به ویژه کتاب‌هایی که قهرمانانشان از اقوام، نژادها، مذاهب و حتی جنسیت (زن و مرد) متفاوت هستند، به بچه‌ها کمک می‌کنند، بهتر به خودباوری برسند.

منبع